

บทที่ 1

บทนำ



ความเป็นมาของปัญหา

การศึกษาวิชาบรรณารักษศาสตร์ในประเทศไทย เริ่มขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2498 โดยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยร่วมกับมูลนิธิฟอร์ด ได้จัดให้มีการสอนวิชาบรรณารักษศาสตร์ระดับอนุปริญญา เรียกว่าวิชาการจัดห้องสมุด¹ และได้วิวัฒนาการขึ้นเรื่อย ๆ มาจนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2502 จึงได้มีการจัดสอนวิชาบรรณารักษศาสตร์ในระดับปริญญาตรีขึ้นที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยเปิดเป็นวิชาหนึ่งให้บัณฑิตชั้นปีที่ 3 และปีที่ 4 เลือกเรียนได้² ในระยะต่อมาได้มีการเปิดสอนระดับปริญญาตรีขึ้นในมหาวิทยาลัยอีก 3 แห่งคือ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในพ.ศ. 2507³

¹สุทธิลักษณ์ อ่ำพันวงษ์, "ศาสตราจารย์ รong ศยามานนท์ ผู้จัดตั้งแผนกวิชาบรรณารักษศาสตร์," ใน สี่ศาสตราจารย์ (พระนคร : คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2505), หน้า 72.

²สุทธิลักษณ์ อ่ำพันวงษ์, "การศึกษาวิชาบรรณารักษศาสตร์ในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย," ใน บรรณารักษ 2509 (พระนคร : แผนกวิชาบรรณารักษศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2510), หน้า 2.

³Chittra Pranich, "Library Education at Thammasat University," in ASAIHL (Bangkok : Association of Southeast Asian Institutions of Higher Learning, 1965), p. 61.

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ในพ.ศ. 2511¹ และคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง เมื่อ พ.ศ. 2514²

การศึกษาวิชาบรรณารักษศาสตร์ ได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงและความเจริญก้าวหน้าแก่วงการห้องสมุด และอาชีพบรรณารักษ์อย่างมาก ที่สำคัญคือช่วยให้อาชีพบรรณารักษ์มีฐานะทางสังคมดีขึ้น และได้รับการยกย่องว่ามีความสำคัญต่อสังคมทัดเทียมกับอาชีพอื่น ๆ เช่น ครู อาจารย์ นักกฎหมาย สถาปนิก วิศวกร โดยเฉพาะในปัจจุบันนี้ ห้องสมุดถือได้ว่าเป็นสถาบันที่สำคัญของสังคม ในการช่วยขจัดความโง่เขลา ส่งเสริมการเรียนรู้และพัฒนาตนเองตามระบอบประชาธิปไตย³ บรรณารักษ์และเจ้าหน้าที่ห้องสมุดนับเป็นบุคคลสำคัญที่จะทำให้งานห้องสมุดดำเนินไปได้ผลดี เพื่อที่ห้องสมุด จะสามารถดำเนินนโยบายสนองความต้องการของผู้ใช้ และสามารถดึงคุณค่าผู้ใช้ห้องสมุดได้นั้น ย่อมจำเป็นต้องอาศัยบรรณารักษ์ที่มีความรู้ ความสามารถและได้รับการศึกษาอบรมวิชาบรรณารักษศาสตร์มาเป็นผู้บริหารและดำเนินงาน ดังนั้นการจะพัฒนาห้องสมุดให้เจริญก้าวหน้า สิ่งที่สำคัญที่สุดและควรได้รับการพัฒนาเป็นอันดับแรกสุด ย่อมได้แก่ ผู้ที่เป็นบรรณารักษ์และ

¹มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, "โครงการเปิดสอนและหลักสูตรระดับปริญญาตรี สาขาบรรณารักษศาสตร์" (เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ม.ป.ป.), หน้า 5.

²Ramkamhaeng University, Faculty of Humanities, "Programme of Studies Leading to the Bachelor's Degree of Art in Library Science " (Bangkok : Ramkamhaeng University, 1972), p. 2.

³Nur Elahi, "Importance of Library in a Developing Country," in Library Science Today (Bombay : Asia Publishing House, 1965), 1 : 341.

เจ้าหน้าที่ห้องสมุดนั่นเอง¹

นวลฉวี สุธรรมวงศ์ กล่าวว่า งานห้องสมุดนั้น จำเป็นต้องใช้บุคคลที่มีความรู้ทางอาชีพบรรณารักษณ์มาปฏิบัติงานผู้ซึ่งนอกจากจะมีความรู้ทางทฤษฎีแล้ว บรรณารักษณ์จะต้องได้รับการฝึกหัดปฏิบัติงานในระหว่างศึกษา ตลอดจนเรียนรู้ประสบการณ์ด้วย เพื่อที่จะนำมาใช้ในการทำงานให้ประสมผลดี² การฝึกงานตามห้องสมุดต่าง ๆ ช่วยให้มีความรู้ความเข้าใจยิ่งขึ้น และถือว่าเป็นช่วงระยะเวลาทดลองปฏิบัติงานอย่างหนึ่ง หลังจากเรียนภาคทฤษฎีอย่างครบถ้วนแล้ว เป็นการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้นำความรู้ที่เรียนมาไปใช้ในการปฏิบัติงานอย่างแท้จริง³

ด้วยตระหนักถึงความสำคัญของการฝึกงาน ประกอบกับได้พบว่าบรรณารักษณ์และผู้ปฏิบัติงานห้องสมุดหลายคน มีปัญหาเมื่อถึงเวลาปฏิบัติงานอาชีพจริง ๆ ผู้วิจัยจึงเกิดข้อสงสัยว่า ผลดังกล่าวอาจสืบเนื่องมาจากว่า การฝึกงานนั้นยังมีข้อบกพร่อง หรือว่ามีสาเหตุอื่นใด จึงได้ทำการวิจัยเพื่อศึกษาหาสาเหตุ และหาวิธีการที่จะปรับปรุงการฝึกงานห้องสมุด โดยมุ่งหมายให้สามารถนำประโยชน์ในการวิจัยครั้งนี้ ไปใช้เป็นแนวทางปรับปรุงประสิทธิภาพของการผลิตบุคลากรในระดับปริญญาตรี ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยรามคำแหง และรวมทั้งมหา

¹ ช่าง แชน, "ความสำคัญของห้องสมุด," วารสารห้องสมุด 11(พฤษภาคม-มิถุนายน 2510) : 133.

² นวลฉวี สุธรรมวงศ์, "การศึกษาวิชามบรรณารักษศาสตร์ระดับมหาวิทยาลัยในประเทศไทย," วารสารห้องสมุด, 14(พฤษภาคม-มิถุนายน 2513) : 145 - 178.

³ แม้นมาศ ขวดี และสิรินทร์ ช่างโชติ, คู่มือบรรณารักษศาสตร์ (พระนคร: โรงพิมพ์เพ็ญอักษร, 2511), หน้า 127.

วิทยาลัยอื่น ๆ ที่ได้เปิดสอนวิชาบรรณารักษศาสตร์ชั้นสูง เช่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น¹
และมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์²

ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เท่าที่ได้ศึกษามีได้ปรากฏว่ามีผู้ใดทำการวิจัยเรื่อง การฝึกงานเลย เพียง
แต่มีงานวิจัยบางเรื่องที่สำคัญผลการทำงานของนิสิตและนักศึกษาที่ออกไปประกอบอาชีพ
บรรณารักษ์กล่าวคือ

ใน พ.ศ. 2515 ประภาวดี พจนา, ทรงสรรค์ นิลกำแหง และ มาลีนิ
ศุขปริณี ได้ทำการสำรวจการทำงานห้องสมุดของนิสิตเก่า แผนกวิชาบรรณารักษศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2498 - 2513 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ทราบ
ฐานะและสภาพการทำงานของนิสิตเก่า ตลอดจนปัญหา และอุปสรรคในการทำงานห้อง
สมุด สรุปผลการวิจัยได้ว่า นิสิตเก่าของแผนกวิชาบรรณารักษศาสตร์ ส่วนใหญ่ 3 ใน
4 คน ประกอบอาชีพบรรณารักษ์ อุปสรรคและปัญหาในการทำงาน ก็คือการขาดบุคลากร
นอกจากนั้น บัณฑิตส่วนใหญ่ต้องการให้แผนกวิชามีบทบาทในการจัดกิจกรรมทางวิชาการ
เพื่อแก้ไข้ปัญหา เช่น จัดพิมพ์หนังสือทางวิชาบรรณารักษศาสตร์ออกเผยแพร่ จัดสัมมนา
ทางวิชาการ และจัดบรรยายเรื่องที่น่าสนใจในวงการห้องสมุด โดยผู้เชี่ยวชาญเป็นครั้ง

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹มหาวิทยาลัยขอนแก่น, "เอกสารเสนอเพื่อขอความเห็นในโครงการเปิดสอนหลักสูตร
มหาวิทยาลัยขอนแก่น" (ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ม.ป.ป.), หน้า 1.

²จดหมายจากนายปราโมทย์ กระจมุต, หัวหน้าหน่วยวิชาบรรณารักษศาสตร์
คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, วิทยาเขตปัตตานี,
2 กันยายน 2520.

ครว¹ เป็นต้น

ในปี พ.ศ. 2516 ชุติมา สัจจาพันธ์ ได้สำรวจสถานภาพการทำงานของบัณฑิต และมหาบัณฑิต สาขาวิชาบรรณารักษศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ปีการศึกษา 2502 - 2516 และ 2507 - 2516 ตามลำดับ) วัตถุประสงค์ของการวิจัยที่สำคัญอย่างหนึ่งก็คือ ต้องการทราบสถานภาพในการทำงานของบัณฑิต การนำความรู้ที่ได้รับจากแผนกวิชาไปใช้ในการปฏิบัติงาน ปัญหาและอุปสรรคในการทำงาน สรุปผลการวิจัยได้ว่าปัจจุบันบัณฑิตส่วนใหญ่ ได้เข้ารับราชการในตำแหน่งต่าง ๆ ที่สำคัญคือ ตำแหน่งบรรณารักษ์ (ร้อยละ 31.31) ตำแหน่งอาจารย์ทำงานห้องสมุด (ร้อยละ 12.65) บัณฑิตและมหาบัณฑิตส่วนใหญ่ทำงานในห้องสมุดวิทยาลัย และมหาวิทยาลัย รองลงมาคือห้องสมุดเฉพาะ ห้องสมุดโรงเรียน ห้องสมุดประชาชน ศูนย์บริการ เอกสาร หอจดหมายเหตุ และมูลนิธิ ตามลำดับ ในการปฏิบัติงานในห้องสมุด บัณฑิตและมหาบัณฑิตส่วนใหญ่ ได้นำความรู้ที่ได้จากแผนกวิชาไปใช้ในการปฏิบัติงานโดยเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง และมากตามลำดับ สำหรับการฝึกงานห้องสมุดนั้น บัณฑิตส่วนใหญ่เห็นว่าแผนกวิชาจัดดำเนินการได้เหมาะสมในระดับปานกลาง และได้ให้ข้อเสนอแนะในการฝึกงานที่สำคัญหลายประการ เช่น ควรกำหนดให้นิสิตบรรณารักษ์ทุกคนได้ฝึกงานนอกสถานที่นอกจากจะได้ประสบการณ์แล้ว ยังเป็นโอกาสได้งานทำด้วย ในกรณีที่มีตำแหน่งงานว่างในห้องสมุดที่ฝึกงาน และกล่าวว่า

1 ประภาวดี พจนานา, ทรงสรรค์ นิลกำแหง และมาลีปี สุขปรีย์ดี, การสำรวจฐานะการทำงานห้องสมุดของนิสิตเก่า แผนกวิชาบรรณารักษศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2498 - 2513 (พระนคร : แผนกวิชาบรรณารักษศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2515), หน้า 40 - 41.

การจัดหลักสูตร ควรเน้นภาคปฏิบัติมากกว่าทฤษฎี โดยกำหนดชั่วโมงภาคปฏิบัติไว้ในหลักสูตรด้วย¹

ใน พ.ศ. 2517 ประเสริฐ ภูจันทิก ได้ติดตามผลการปฏิบัติงานของบัณฑิตปริญญาโทที่สำเร็จการศึกษาจากวิทยาลัยวิชาการศึกษา ตั้งแต่ปีการศึกษา 2500-2515 กับการประเมินค่าตนเอง ผลการศึกษาปรากฏว่า ผู้สำเร็จการศึกษามหาวิทยาลัยประเมินค่าตนเอง โดยทั่ว ๆ ไปอยู่ในเกณฑ์ค่อนข้างสูง และในด้านความคิดเห็นเกี่ยวกับวิชาที่ผู้สำเร็จการศึกษามหาวิทยาลัยนำไปใช้ในการปฏิบัติงานนั้น ผู้สำเร็จการศึกษามหาวิทยาลัยสาขาบรรณารักษศาสตร์ส่วนหนึ่ง (ร้อยละ 25.00) เห็นว่า วิชาการจัดหมู่หนังสือและการทำบัตรรายการ (Cataloging and Classification I,II) มีประโยชน์ในการปฏิบัติงานมากที่สุด และนอกจากนี้มหาบัณฑิตร้อยละ 18.18 เสนอแนะว่า ควรเน้นการปฏิบัติจริง ๆ ในการเรียนการสอนวิชาบรรณารักษศาสตร์ ตลอดจนปรับปรุงหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพของสังคมไทยด้วย²

¹ฐิติมา สัจจามันท์, "การสำรวจสถานภาพการทำงานของบัณฑิต (ปีการศึกษา 2502-2516) และมหาบัณฑิต (ปีการศึกษา 2507-2516) สาขาวิชาบรรณารักษศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย" (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต แผนกวิชาบรรณารักษศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518), หน้า 137.

²ประเสริฐ ภูจันทิก, "การติดตามผลการปฏิบัติงานของบัณฑิตปริญญาโทที่สำเร็จการศึกษาจากวิทยาลัยวิชาการศึกษา ตั้งแต่ปีการศึกษา 2500 - 2515 : การประเมินค่าตนเอง" (วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต ภาควิชาบรรณารักษศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตประสานมิตร, 2517), หน้า 63.

ใน พ.ศ. 2518 สถิตา กิตติประสาร ได้ติดตามผลการปฏิบัติงานของผู้สำเร็จ การศึกษามหาบัณฑิตวิชาบรรณารักษศาสตร์ และผู้สำเร็จประกาศนียบัตรชั้นสูงวิชาเฉพาะบรรณารักษ ศาสตร์ จากวิทยาลัยวิชาการศึกษา¹ ปีการศึกษา 2508 - 2516 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ ได้ทราบว่า ผู้ที่สำเร็จวิชาบรรณารักษทั้ง 2 ระดับ ได้นำความรู้และทักษะที่ได้รับจากการ ศึกษาไปปฏิบัติงานได้ผลมากน้อยเพียงใด มีปัญหา อุปสรรคขัดข้องต่าง ๆ ที่ประสบในการ ปฏิบัติงานด้านใดบ้าง และทราบถึงความคิดเห็นและทัศนคติของผู้บังคับบัญชาหรือนายจ้างที่ มีต่อการปฏิบัติงานของผู้ที่สำเร็จวิชาบรรณารักษทั้ง 2 ระดับ เพื่อจะได้นำข้อมูลนั้นมาศึกษา วิเคราะห์พิจารณาเสนอแนะประกอบการปรับปรุงแก้ไขหลักสูตรปริญญาโท การศึกษามหา บัณฑิตวิชาบรรณารักษศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ให้เหมาะสมกับการปฏิบัติ งานในห้องสมุดต่าง ๆ มากยิ่งขึ้น

สรุปผลการวิจัยได้ว่า ผู้สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโทและปริญญาตรีทั้ง 2 ระดับทำ หน้าที่สอนมากที่สุดถึงร้อยละ 86.96 รองลงมาทำหน้าที่บรรณารักษร้อยละ 76.81 ผล การสำรวจในด้านความคิดเห็นนั้นปรากฏว่า ทัศนคติของผู้ประกอบอาชีพบรรณารักษปัจจุบันต้อง การจะประกอบอาชีพต่อไปเป็นส่วนใหญ่ ส่วนผู้ที่ต้องการจะเปลี่ยนอาชีพใหม่นั้นมีเป็นส่วน น้อย เหตุผลสำคัญที่ต้องการเปลี่ยนอาชีพ เพราะผู้ตอบแบบสอบถามชอบงานสอนมากกว่า งานห้องสมุด เห็นว่างานห้องสมุดมีมากเกินไป และเป็นงานที่ไม่ก้าวหน้าทัดเทียมกับงาน อื่น ๆ

ในส่วนความคิดเห็นของผู้บังคับบัญชา หรือนายจ้างของผู้สำเร็จวิชาบรรณารักษ ศาสตร์ทั้ง 2 ระดับ สรุปได้ว่า ผู้สำเร็จการศึกษาทั้ง 2 ระดับมีความรู้ ความสามารถใน

¹ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตประสานมิตร

การปฏิบัติงานโดยทั่วไปอยู่ในเกณฑ์ค่อนข้างดี¹

ในต่างประเทศได้มีผู้ทำการสำรวจการศึกษาวิชาบรรณารักษศาสตร์ ดังต่อไปนี้
คือ ในระหว่างปี ค.ศ. 1919 - 1921 ชาลส์ ซี วิลเลียมสัน (Charles C. Williamson) โดยการสนับสนุนจากมูลนิธิคาร์เนกี (Carnegie Corporation) ได้ทำการจัดการศึกษาวิชาบรรณารักษศาสตร์ จากโรงเรียนบรรณารักษศาสตร์ ซึ่งสมาคมโรงเรียนบรรณารักษศาสตร์รับรองวิทยฐานะกับโรงเรียนที่ริเวอร์ไซด์ (Riverside) และเบอร์เคเลย์ (Berkeley) รวมทั้งหมด 15 แห่งด้วยกัน วิลเลียมสันได้ไปที่โรงเรียนแต่ละแห่งเพื่อศึกษาเกี่ยวกับหลักสูตร การกำหนดคุณสมบัติของผู้เข้าเรียน ผู้สำเร็จการศึกษาตลอดจนฐานะการเงินของโรงเรียน จากรายงาน วิลเลียมสันได้เสนอแนะการจัดการศึกษาวิชาบรรณารักษศาสตร์หลายประการที่สำคัญคือ โรงเรียนบรรณารักษศาสตร์ควรจำกัดขอบเขตการฝึกวิชาที่ฝึกให้คงเกี่ยวข้องกับวิชาบรรณารักษศาสตร์เท่านั้น²

ต่อมาใน ค.ศ. 1973 โนร์แมน โรเบิร์ตส์ (Norman Roberts) ได้ติดตามผลของผู้สำเร็จการศึกษาวิชาบรรณารักษศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยเซฟฟิลด์ (Sheffield

¹ ลลิตา กิตติประสาร, "การติดตามผลการปฏิบัติงานของผู้สำเร็จปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาบรรณารักษศาสตร์ และผู้สำเร็จประกาศนียบัตรชั้นสูง วิชาบรรณารักษศาสตร์ จากวิทยาลัยวิชาการศึกษา ปีการศึกษา 2508 - 2516" (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาบรรณารักษศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, วิทยาเขตประสานมิตร), หน้า 151 - 162.

² Charles C. Williamson, Training for Library Service : A Report prepared for the Carnegie Corporation of New York (Boston : Merrymount Press, 1923), cited by C. Edward Carroll, The Professional of Education for Librarianship (Metuchen, N.J. : Scarecrow Press, Inc., 1970), p. 36.

University) ตั้งแต่ ค.ศ. 1964/65 - 1970/71 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา การเลือกอาชีพ ตำแหน่งหน้าที่การงาน ความก้าวหน้าในอาชีพบรรณารักษ์ ความพอใจ ในอาชีพนี้ ผลการสำรวจปรากฏว่า ผู้สำเร็จการศึกษาส่วนใหญ่พอใจในการประกอบอาชีพ บรรณารักษ์ และพอใจในสภาพงานที่ปฏิบัติอยู่ด้วย สถิติสูงสุดสำหรับงานห้องสมุดที่บัณฑิต ปฏิบัติงานเป็นหลักได้แก่ งานด้านจัดหมู่หนังสือ และทำบัตรรายการ คือมีถึงร้อยละ 61.00 และ 57.00 ตามลำดับ จำนวนน้อยที่สุดร้อยละ 9.00 ทำงานด้านบริการให้ยืมระหว่าง ห้องสมุด¹

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษามลกรทำงานของบัณฑิตแผนกวิชาบรรณารักษศาสตร์ ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และมหาวิทยาลัยรามคำแหง ว่าได้นำความรู้ และประสบการณ์จากการฝึกงานห้องสมุดไปใช้ในการ ปฏิบัติงานเพียงใด
2. เพื่อสำรวจการทำงานภายหลังจากสำเร็จการศึกษาของบัณฑิต โดยเฉพาะ ผู้ที่ประกอบอาชีพบรรณารักษ์ ลักษณะและชนิดของงาน สถานภาพในการทำงาน ปัญหา และอุปสรรค ตลอดจนความต้องการในการทำงาน
3. เพื่อรวบรวมข้อคิดเห็น และข้อเสนอแนะของบัณฑิตในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะ ที่เกี่ยวกับการฝึกงานต่อแผนกวิชา

¹ Norman Roberts, "Graduates in Academic Libraries : a survey of past students of the Post-Graduate School of Librarianship and Information Studies, Sheffield University, 1964/65 - 1970/71," Journal of Librarianship 5(April 1973): 97 - 115.



ขอบเขตของการวิจัย

ตัวอย่างประชากรที่ใช้ในการสำรวจ เพื่อทำการวิจัยในครั้งนี้คือ ผู้สำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาตรี แขนงวิชาบรรณารักษศาสตร์ ตั้งแต่ปีการศึกษา 2502 ถึงปีการศึกษา 2517 ซึ่งประกอบด้วยบัณฑิตผู้สำเร็จการศึกษาจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีการศึกษา 2502 ถึง 2517 รวม 15 รุ่น จำนวน 250 คน¹ บัณฑิตมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปีการศึกษา 2508 ถึง 2517 รวม 9 รุ่น จำนวน 142 คน บัณฑิตมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปีการศึกษา 2513 ถึง 2517 รวม 4 รุ่น จำนวน 75 คน และบัณฑิตมหาวิทยาลัยรามคำแหง ที่สำเร็จรุ่นแรกในปีการศึกษา 2517 จำนวน 26 คน รวมตัวอย่างประชากรที่อยู่ในขอบเขตสำรวจทั้งสิ้น 491 คน

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ศึกษาวิวัฒนาการของการจัดการศึกษาวิชาบรรณารักษศาสตร์ และการฝึกทำงานในห้องสมุด โดยเน้นความสำคัญที่การจัดการศึกษาวิชาบรรณารักษศาสตร์ และการฝึกทำงานในห้องสมุด ของนิสิตนักศึกษาในระดับปริญญาตรีในประเทศไทย
2. สำรวจการฝึกทำงานในห้องสมุด และการปฏิบัติงานห้องสมุดของบัณฑิตแผนกวิชาบรรณารักษศาสตร์ เครื่องมือที่ใช้ในการสำรวจคือแบบสอบถาม ซึ่งส่งโดยทางไปรษณีย์ไปยังผู้ตอบหรือที่ได้นำส่งด้วยตนเอง สำหรับกลุ่มผู้ให้ขอมูลนั้นได้แก่บัณฑิตที่สำเร็จระดับปริญญาตรี จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และมหาวิทยาลัยรามคำแหง รวมผู้ตอบแบบสอบถามทั้งสิ้น 491 คน ซึ่งผู้วิจัยรวบรวมรายชื่อและที่อยู่ได้จากทำเนียบศิษย์เก่าของแผนกวิชา จากหนังสืออนุสรณ์รุ่น และติดต่อสอบถามจากเพื่อนร่วมรุ่นของบัณฑิต

¹ บัณฑิตถึงแก่กรรม 2 คน จึงเหลือบัณฑิตจำนวน 248 คน

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล ได้กระทำโดยให้ผู้ตอบส่งแบบสอบถาม ซึ่งคิดแถมฟรี และจำหน่ายถึงผู้รับไว้เรียบร้อยแล้ว กลับคืนมายังผู้ทำการวิจัยโดยทางไปรษณีย์ สำหรับในเขต กรุงเทพมหานคร ส่วนใหญ่ได้นัดหมายกำหนดวัน เพื่อไปรับด้วยตนเอง

4. การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้วิธีการทางสถิติเบื้องต้น คือ การหาค่าเฉลี่ย ค่าเฉลี่ย และหาส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน โดยใช้สูตร $P = \frac{f}{N} \times 100$, $\bar{X} = \frac{\sum fX}{N}$ และ $S.D. = \sqrt{\frac{\sum fX^2}{N} - \left(\frac{\sum fX}{N}\right)^2}$ ตามลำดับ

ประโยชน์ที่จะได้จากการวิจัย

1. การสำรวจจะช่วยให้เป็นสื่อ และเป็นกำลังใจให้บัณฑิตและนักศึกษาเห็นว่าแผนกวิชาบรรณารักษศาสตร์ มีความสนใจติดตาม ความก้าวหน้าและการทำงานของบัณฑิตทั้งหลายผู้ได้ใช้ความรู้ที่ได้รับจากการศึกษาวิชาบรรณารักษศาสตร์ประกอบอาชีพ

2. ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจช่วยให้ทราบความคิดเห็นของบัณฑิตที่มีต่อการฝึกงานห้องสมุด ที่แผนกวิชาบรรณารักษศาสตร์จัดให้ว่าสอดคล้องกับการปฏิบัติงานเพียงใด

3. ช่วยให้ทราบสถานการณ์ในการทำงานของบัณฑิต ตลอดจนได้ศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงานของแต่ละบุคคล ซึ่งแผนกวิชาบรรณารักษศาสตร์อาจให้ความร่วมมือช่วยเหลือได้

4. เป็นแนวทางสำหรับแผนกวิชาบรรณารักษศาสตร์ที่จะให้คำแนะนำต่อผู้ที่กำลังศึกษาต่อ เพื่อประโยชน์ในการเตรียมตัวออกไปทำงาน

1 ประคอง วรรณสุต, สถิติศาสตร์ประยุกต์สำหรับครู, พิมพ์ครั้งที่ 3. (นครหลวงกรุงเทพมหานครบุรี : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2515), หน้า 40.

5. ข้อมูลต่าง ๆ รวมทั้งข้อคิด ความเห็น และข้อเสนอแนะในคำนำต่าง ๆ ต่อแผนวิชาการบริหารวิทยาศาสตร์ จะได้ใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุงหลักสูตร โดยเฉพาะทางด้านการฝึกงานของสมุด

6. ผลจากการสำรวจกับข้อเสนอแนะจะช่วยให้ผู้บริหารทราบความต้องการของบัณฑิต และใช้เป็นแนวทางในการวางโครงการผลิตบุคคลากรให้ตรงกับความต้องการของบัณฑิต และของสังคมต่อไป

ความจำกัดในการวิจัย

1. ผู้วิจัยได้รับความยุ่งยากในการค้นหาสถานที่ติดต่อกับบัณฑิต ผู้สำเร็จการศึกษาจากสี่มหาวิทยาลัยดังกล่าว เนื่องจากทำเนียบที่อยู่ตามที่ปรากฏในทะเบียนของทั้งสี่มหาวิทยาลัยล้าสมัย หรือมีไม่ครบถ้วนทำให้ผู้วิจัยจำต้องอาศัยแหล่งข้อมูลอื่น ๆ ซึ่งส่วนใหญ่ได้จากบัณฑิตช่วยเขียนรายชื่อที่อยู่ของเพื่อนร่วมรุ่นให้ แต่ก็ยังมีแบบสอบถามที่ส่งกลับคืนมาเพราะไม่มีผู้รับและไม่สามารถหาที่อยู่ติดต่อกันได้ใหม่ เนื่องจากบัณฑิตหลายคนกำลังอยู่ต่างประเทศ

2. บัณฑิตผู้ที่มีใบประกอบอาชีพบรรณารักษ์ และผู้สำเร็จการศึกษาไปแล้วเป็นระยะเวลาานาน ๆ แต่ไม่ได้ติดต่อกับมหาวิทยาลัย ตลอดจนวงการบรรณารักษศาสตร์ เลยนับตั้งแต่สำเร็จการศึกษา ส่วนมากไม่สามารถจดจำความรู้ และรายละเอียดของสิ่งที่ตนได้รับในขณะที่ศึกษาได้มากนัก

3. การสำรวจครั้งนี้มีช่วงระยะเวลาการสำรวจที่กว้างขวางคือ เริ่มตั้งแต่เปิดทำการสอนวิชาการบริหารวิทยาศาสตร์ระดับปริญญาตรี ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และมหาวิทยาลัยรามคำแหงจนถึงปีการศึกษา 2517 รวมจำนวนตัวอย่างประชากรทั้งสิ้น 491 คน ผู้สำเร็จการศึกษาแต่ละรุ่นแต่ละมหาวิทยาลัย จึงมีความแตกต่างกันมาก ทั้งในด้านอายุ วุฒิ ตำแหน่งหน้าที่ และประสบการณ์ในการทำงาน ตลอดจนสิ่งที่ได้จากการศึกษารวมทั้งการฝึกปฏิบัติงานของสมุดคั้งนั้นการประเมิน

ผล รายละเอียดต่าง ๆ รวมทั้งความคิดเห็น ข้อเสนอแนะจึงเป็นสิ่งที่ผู้ตอบประเมินจาก ประสิทธิภาพของตนเองในขณะนั้น

เพื่อให้การวิจัยตรงตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ จึงให้คำนิยามต่าง ๆ ที่ใช้ในการวิจัย ดังนี้

การฝึกงาน หมายถึง การฝึกปฏิบัติงานของนิสิตและนักศึกษาในห้องสมุดประเภทใดประเภทหนึ่ง เช่น ห้องสมุดวิทยาลัยและมหาวิทยาลัย ห้องสมุดโรงเรียน ห้องสมุดเฉพาะ ห้องสมุดประชาชน หอจดหมายเหตุ และศูนย์บริการ เอกสาร เป็นต้น เพื่อให้นิสิตและนักศึกษา เกิดความรู้ ความเข้าใจ และความชำนาญอันจะเป็นประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพ บรรณารักษ์

บรรณารักษ์ หมายถึง ผู้ที่มีความรู้ทางบรรณารักษศาสตร์ และทำหน้าที่ทางค้ำบริหาร เทคนิค บริการและงานอื่น ๆ ที่ต้องใช้ความรู้ทางบรรณารักษศาสตร์ และมีความสามารถที่จะปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพให้บริการวัตถุประสงค์ของห้องสมุด หรือหน่วยงานที่วางไว้¹

แผนกวิชาบรรณารักษศาสตร์ หมายถึง หน่วยงานในมหาวิทยาลัยที่รับผิดชอบในการจัดการศึกษาวิชาบรรณารักษศาสตร์ ในงานวิจัยนี้จะใช้คำ "แผนกวิชาบรรณารักษศาสตร์" ในความหมายรวม เมื่อกล่าวถึง แผนกวิชาบรรณารักษศาสตร์ จะหมายถึงมหาวิทยาลัย สาขาวิชาบรรณารักษศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ภาควิชาบรรณารักษศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และภาควิชาบรรณารักษศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

ห้องสมุด (Libraries) คือแหล่งสะสมรวบรวมสรรพวิทยากรต่าง ๆ ที่บันทึกอยู่ในหนังสือ วารสาร จุลสาร และสิ่งตีพิมพ์อื่น ๆ รวมทั้งอุปกรณ์วัสดุต่าง ๆ

¹สุติมา ศัจจานันท์, "การสำรวจสถานภาพการทำงานของบัณฑิต...."

ซึ่งจัดบริหารและดำเนินงานโดยบรรณารักษ์ที่มีความรู้ และได้รับการศึกษาอบรมวิชาบรรณารักษศาสตร์มาโดยเฉพาะ ทั้งนี้ เพื่อสนองความต้องการในด้านความรู้ การศึกษา การค้นคว้าวิจัย การบันเทิง การพักผ่อนหย่อนใจ และจรรโลงใจของคนในชุมชน ห้องสมุดเป็นสถาบันที่สำคัญของสังคม สร้างสมสืบทอดและเผยแพร่มรดกทางด้านการศึกษา วัฒนธรรม กิจกรรม การค้นคิด ตลอดจนวิทยาการใหม่ ๆ เป็นบ่อเกิดของความรู้ และข่าวสารนานาชาติ ซึ่งบุคคลสามารถแสวงหาเพื่อพัฒนาตนเองได้ในระบอบประชาธิปไตย อันจะยังความเจริญก้าวหน้าต่อสังคมต่อไป¹

ห้องสมุดเฉพาะ (Special Libraries) หมายถึง ห้องสมุดที่รวบรวมเอกสารซึ่งเน้นหนักในสาขาวิชาใดวิชาหนึ่งโดยเฉพาะ และให้บริการแก่ผู้ใช้เฉพาะกลุ่มเท่านั้น การให้บริการของห้องสมุดเหล่านี้ มุ่งส่งเสริมกิจการของหน่วยงานนั้น ๆ ให้ตรงตามเป้าหมายและจุดประสงค์ ห้องสมุดเหล่านี้ได้แก่ ห้องสมุดเฉพาะของหน่วยราชการ กระทรวง กรม กอง รัฐวิสาหกิจ สถาบันวิจัย สมาคมวิชาชีพ องค์การธุรกิจ องค์การระหว่างประเทศ กิจการห้องสมุดเฉพาะในประเทศไทยสามารถแบ่งตามเนื้อหาที่ให้บริการได้ 2 หมวดใหญ่ ๆ คือ ห้องสมุดที่ให้บริการเฉพาะด้านสังคมศาสตร์ กับ ห้องสมุดที่ให้บริการเฉพาะด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

ห้องสมุดประชาชน (Public Libraries) หมายถึง ห้องสมุดที่ตั้งขึ้นสำหรับประชาชน เพื่อให้ประชาชนได้มีโอกาสศึกษาหาความรู้จากหน่วยงานนั้น ๆ ทั้งนี้ ไม่ว่าห้องสมุดแห่งนั้นจะอยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของหน่วยงานของรัฐบาลหรือได้รับเงินอุดหนุนจากรัฐบาลหรือไม่ก็ตาม แลหาห้องสมุดแห่งนั้นมีลักษณะสำคัญคือ เปิดบริการแก่ผู้ใช้โดยไม่จำกัดเพศ วัย วุฒิแล้ว นับว่าห้องสมุดแห่งนั้นเป็นห้องสมุดประชาชน²

¹ เรื่องเดียวกัน.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.

ห้องสมุดโรงเรียน (School Libraries) หมายถึง ห้องสมุดที่จัดบริการให้นักเรียน ครู อาจารย์ ในสถาบันการศึกษาระดับประถมศึกษา และมีมัธยมศึกษาทั้งตอนต้นและตอนปลาย

ห้องสมุดวิทยาลัยและมหาวิทยาลัย (College and University Libraries) หมายถึง ห้องสมุดที่มีอยู่ในสถาบันระดับอุดมศึกษาทั้งหมด ซึ่งรวมทั้งหอสมุดกลาง หรือหอสมุดกลาง ห้องสมุดตามคณะต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัย ซึ่งเรียกว่าห้องสมุดคณะ และห้องสมุดในสถาบันฝึกหัดครู และสถาบันอาชีวศึกษาซึ่งมีการเปิดสอนในชั้นอุดมศึกษา

ศูนย์บริการเอกสาร (Documentation Centers, Information Centers) ทำหน้าที่จัดเก็บ เผยแพร่ความรู้ และให้บริการเอกสาร ข่าวสาร ข้อมูล ขอนิเทศแก่นักวิจัยหรือผู้ศึกษามากกว่าให้ได้ประโยชน์จากเอกสารทั้งหลายที่มีในห้องสมุดต่าง ๆ ทั่วโลก ในขอบเขตสาขาใดสาขาหนึ่ง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี¹

หอจดหมายเหตุ (Archives) หมายถึงที่เก็บเอกสารสำคัญของหน่วยราชการ สถาบัน องค์การธุรกิจต่าง ๆ ตลอดจนเอกสารสำคัญของวงศ์ตระกูล และของแต่ละบุคคล ซึ่งมีความสำคัญทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และพัฒนาการทางเทคนิคในอดีต ซึ่งเป็นรากฐานให้เกิดความเข้าใจในสถานการณ์ปัจจุบันได้²

¹ เรื่องเดียวกัน.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 10.